

Лексико-граматичні характеристики висловлень з імпліцитною негативною оцінкою

Камінська М. О.

аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: marinka86@meta.ua

Анотація. Статтю присвячено явищу імпліцитної негативної оцінки та лексико-граматичним засобам, що маркують її вираження. На ілюстративному матеріалі проаналізовано роль означених артиклів, вказівних займенників та транспонованого вживання граматичної форми множини та категорії часу у висловленнях, за допомогою яких мовці імплікують гнів, зневагу, роздратування, незадоволення, тощо.

Ключові слова: оцінка, імпліцитна негативна оцінка, означений артикль, вказівний займенник, гіперболічна множина

Вступ Багатовекторне спрямування сучасного мовознавства окреслює розвиток лінгвістичних досліджень, стрижень яких формує антропоцентричний вектор, прагматичний потенціал та функціональні можливості одиниць мовлення у безпосередньому процесі спілкування. Увага дослідників прикута до проблем мовної взаємодії, природи людського спілкування та можливостей мови у вираженні людиною своїх думок, бажань та оцінок. Оцінка пронизує усю мисленнєву та комунікативну діяльність людини як певний механізм, закладений природою для класифікації навколишнього світу на позитивне та негативне. Лінгвістичні розвідки вітчизняних та зарубіжних мовознавців спрямовані на різнобічне вивчення аспектів оцінки та оцінного значення, проте проблема саме імпліцитного вираження негативної оцінки не отримала достатнього вивчення, що і зумовлює **актуальність нашого дослідження**. **Метою** пропонованої статі є виявлення та систематизація морфологічних особливостей імпліцитної мовленнєвої реалізації негативної оцінки учасниками комунікації. **Матеріалом** дослідження послуговували фрагменти діалогічного дискурсу з англійських кінофільмів та творів сучасних британських та американських авторів ХХ – початку ХХІ століття.

Аналіз наукових досліджень. Лінгвісти розглядають оцінку як категорію універсальну, яка реалізується на різних мовних рівнях. Вона є одиницею функціональної семантики (О. М. Вольф, В. Г. Гак, В. М. Телія, В. І. Шаховський, Т. В. Маркелова, О. В. Бондарко, Т. А. Космеда, І. В. Онищенко), прагмалінгвістики (Л. Р. Безугла, Ф. С. Бацевич, І. П. Сусов, О. М. Старикова, В. І. Карасик, Р. Гіббс, К. Бах), когнітивної лінгвістики (В. Крофт, та А. Круз, О. С. Кубрякова, М. М. Болдирев, І. А. Солодилова), лінгвофілософії та лінгвокультурології (Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька) тощо. Вивчення особливостей вираження імпліцитних смислів та особливості їх вербалізації у дискурсі вже певний час перебувають у фокусі уваги мовознавців. Зокрема, і категорія оцінки може бути представлена у мовленні не лише експліцитно, а й імпліцитно. Аналіз теоретичного доробку вказує на те, що імпліцитна оцінка виникає через випущення оцінного компонента із пропозиційного змісту висловлення та індикується маркерами, репрезентованими певним чином у даному висловленні, що і є **предметом** нашого дослідження.

Результати та їх обговорення. В полі зору нашої розвідки імпліцитна негативна оцінка, яку, у руслі когнітивно-комунікативної парадигми сучасних лінгвістичних досліджень, трактуємо як висловлення, що містить додатковий, прихований або непрямий оцінний смисл та несе формально невиражене у семантиці мовних знаків негативне оцінне ставлення суб'єкта, співвідносне із фоновими знаннями комунікантів та широким контекстом спілкування. Вслід за Т. А. Крисановою, вважаємо доцільним розглядати висловлення негативної оцінки як емотивно-оцінні, оскільки вони передбачають не лише оцінний компонент, але й емотивний, тобто негативний характер емоцій, а отже, і оцінки [3, с. 6]. Емоціями, що актуалізуються в процесі вираження негативної оцінки, переважно є незадоволення, обурення, гнів, образа, зневага, роздратування, презирство.

Загальновідомо, що семантично несамотійна лексика хоч і складає незначну частину словника, проте покриває майже половину усіх слововживань у комунікації [4, с. 33]. Тобто артиклі, прийменники, прислівники, займенники, вигуки є кількісно найбільш частотними одиницями мовлення. Це створює певний потенціал у їх використанні не тільки у їх безпосередніх номінативних функціях та значеннях. Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що **артикль**, зокрема означений, актуалізуючись у певному контексті може набувати негативного оцінного значення :

(1) "Hiya, champ! What's new?"

"I was going to have to go out with Mum and her new boyfriend if you hadn't come round."

Johnny looks over my sons head directly at me. "That right? I nod."

"The guy in the Porsche?" [7, с. 45]

Окрім основної функції встановлення співвіднесеності означуваного об'єкта, означений артикль є носієм додаткової смислової та оцінної інформації. Як ілюструє наведений приклад, подвійне вживання мовцем артикля *the* не вичерпується лише референцією до конкретного та означеного суб'єкта, але надає безумовної емпізи висловленню та демонструє негативне здивування та докір адресату. Наступні фрагменти ілюструють потенційну здатність означеного артикля актуалізуватись у мовленні та заряджатись негативно-оцінним вектором, що передає почуття та стан мовця:

(2) "I'm so tired of this, David."

"Of what?"

"This. Rowing all the time. The silences. The atmosphere. The predictability..." [8, с. 5]

(3) "I moved up North when I was eleven. My dad moved here just a few years ago."

"Without you all?"

"Irreconcilable differences. I think that's the phrase." [10, с. 86]

Означений артикль у наведених випадках, окрім нормативно закріпленої граматичної функції визначеності позначуваного, висуває на передній план висловлення надмірне виділення, неприємний для мовця акцент, що виражає відсутність альтернатив, приреченість та негативне сприйняття ситуації. Іноді саме маніпуляція артиклями у діалогічному мовленні насичує висловлення додатковою імпліцитною інформацією:

(4) 00:27:13 John: You're the officer they sent?

00:27:15 Claire: She's just a little girl, John.

00:27:16 Nina: I'm the little girl who's gonna find your son. [12]

Функціонування означеного та неозначеного артиклів у даному фрагменті важко переоцінити. Мовець Джон за допомогою артикля *the* проявляє незадоволення та обурення молодим віком поліцейського, що має розслідувати викрадення його сина, натомість його дружина Клер демонструє зверхнє ставлення та недоречність самого факту обговорення із молодого дівчиною поліцейським даної справи саме за допомогою адресатної референції з неозначеним артиклем *a little girl*. Послуговуючись цією ж референцією мовець (Ніна) коригує її за допомогою означеного артикля, який підсилює за допомогою інтонації, для вираження вербальної самооборони та недопустимості такого образливого відношення з боку учасників спілкування.

Окрім артикля, вираження негативної імпліцитної оцінки учасниками спілкування відбувається також за участю вказівних **займенників *this*** та ***that***. Функціональні характеристики вказівних займенників базуються на їх здатності – як дейктичних знаків – виступати засобами референції. Відомо, що дейктичний знак вказує на референт, тобто предмет або явище дійсності, з яким співвіднесена у певному контексті займенникова одиниця. У пліні спілкування мовці досить часто оперують даними мовними одиницями по відношенню до явищ, ситуацій чи об'єктів навколишнього середовища, що викликають у них негативне відношення. Найпоширенішими моделями іменних висловлень із займенниками, що імплікують негативну оцінку, є ***this / that kind of thing, this / that sort of thing, something like this / that***. Наприклад:

(5) "Why is this art, Mum?" Charli whispers to me

"I don't know" I whisper back.

"Wow," Spencer says, enraptured. "Fabulous."

Charli and I share a glance. "Care to shed some light on us?" I venture. "We're not really used to this kind of thing." [7, с. 199]

(6) "Do you really want to live the rest of your life like this?" [7, с. 5]

(7) "Do we have to go? I hate that sort of show, and it'll be so embarrassing if he's no good." [11, с. 548]

(8) "You sent the cops after me?"

Her dad said nothing, but silence was enough.

"Why would you do something like that?" she demanded. "How could you do something like that?" [10, с. 58]

(9) "I don't think I want to do that again,"

"Do what?"

"Come all this way, just for a weekend. It's too far, and I'm exhausted in the morning." [11, с. 20]

Слід відзначити, що вживання мовцями даних моделей висловлень є досить експресивним та підсилює загальний прагматичний ефект впливу на адресата. Використання займенників у сполученні з іменником у контекстному оточенні зазвичай передає виняткову зневагу та огиду до об'єкта оцінки:

(10) *"I play the piano at the school, for dancing lessons. I give some individual lessons as well."*

"Do they come here?" he said. "To the house?"

"A few of them, yes. There's one little girl..."

"I don't think I quite like that idea," he said, "not in the house." [11, с. 527]

Безумовно, тільки контекст активує в повній мірі негативне ставлення адресанта до об'єкта оцінки. У запропонованому прикладі адресатом є чоловік, який зверхньо ставиться до співмешканців села через свій вищий соціальний статус та наявність майна, а відтак, демонструє очевидне роздратування та імплікує неприпустимість та осуд проведення дружиною уроків для сільських дітей у їхньому будинку.

Аналіз ілюстративного матеріалу дає змогу зробити висновок, що вживання мовцем саме вказівних займенників у комбінаціях із займенниками **this / that, these / those** + *N* замість власне імені при референції до певної особи чи осіб виступає свідомим засобом вираження негативного оцінного ставлення та дистанціювання від неприємного для мовця суб'єкта:

(11) *Suddenly he said, "Those – those boys aren't at home, are they? You've got rid of them?"*

"No", she said, "no, they're not there."

"Well done. I was a bit anxious. About finding them there." [11, с. 524]

(12) *"This man," he said "the business with this man – "*

"Yes?" said Grace

"Did – did everyone know about it? I mean was it common knowledge?" [11, с. 528]

(13) *"Charles, I've had an idea for the catering," she said. "Jeannette, you know, who helped Florence, married Ted Miller, she's a wonderful cook, and she could do a marvelous buffet. In fact, she's setting herself up in business with..."*

"Grace," said Charles, and there was an expression of acute exasperation on his face, "that woman is not what could by any stretch of the imagination be called a caterer. And I don't want her in this house." [11, с. 571]

Таким чином, завдяки своїй лексико-семантичній недостатності займенник легко актуалізується у мовленні, нарощуючи свій смисловий об'єм та функціональну навантаженість, та відповідно реалізує у процесі спілкування імпліцитне вираження негативної оцінки мовця.

Одним із мовних виявів імпліцитної негативної оцінки є функціональна транспозиція граматичних форм. Граматичною транспозицією в межах категорії числа є вживання так званої **гіперболічної множини**. Гіперболічна множина охоплює іменники з повною числовою парадигмою. Транспозиція таких словоформ полягає в навмисному вживанні множини щодо денотата, що репрезентує одиничний об'єкт/суб'єкт. Як зазначають дослідники, семантика цієї форми – це кількісне збільшення, підкреслення більших розмірів певного предмета або вказівка на більшу, ніж це здається на перший погляд, кількість [5, с. 7]. Гіперболічна множина досить поширена у розмовному діалогічному мовленні та широко вживається для вираження мовцями негативної оцінки імпліцитно:

(14) *"I won't be late."*

"You've said that seventeen times," my son points out.

"Well, I'll say it eighteen times. I don't want to come home and find you still up. School tomorrow." [7, с. 41]

(15) 00:23:40 Watson: *Who else knew?*

00:23:42 Sherlock: *Molly.*

00:23:43 Watson: *Molly?*

00:23:44 Sherlock: *....and some of my homeless network and that's all.*

00:23:49 Watson: *Ok. Ok. So just your brother, Molly Hooper and 100 tramps. [13]*

Навмисне перебільшення, як правило, вказує на роздратування, докір та загальне неприйняття ситуації, що яскраво ілюструють наведені приклади, та імплікує негативну оцінку. Вживання мовцем гіперболічної множини виражає цілу низку таких негативних емоцій, як гнів, обурення, сарказм, та є надзвичайно експресивними.

Частотним проявом імпліцитного негативно-оцінного ставлення є узагальнене вживання денотата у множині при чіткій референції до певного одиничного суб'єкта:

(16) *"So what are you going to do?"*

"I'm going to eat a sandwich. Because I have to. Because the world isn't fair to ten-year-olds." [10, с. 185]

У наведеному дискурсивному фрагменті мовцем є десятирічний хлопчик, який виражає своє несхвалення та обурення поведінкою дорослих по відношенню до десятирічних дітей, проте очевидним є апеляція саме до власної особи. Узагальнююча множина у даному випадку передає применшення власної ваги у спілкуванні та стосунках між мовцями.

Наступний текстовий матеріал безпосередньо свідчить, що суб'єктом підозри та негативної оцінки мовця є конкретна особа – професор, що викладав у дівчини, але мовець вживає саме граматичну форму множини *professors*:

(17) *"Actually," Laurie said, "I did look into your theory. And what I learned was that you knew so little about your own girlfriend that you had no idea what she was working on. Her professor even confirmed that Susan's research had nothing to do with the idea that became REACH."*

"Professors don't know anything about who their students really are." [9, с. 165]

Таким чином, форма множини уживається, коли мовець, стикаючись із одним об'єктом, робить негативний висновок про усіх представників класу. Зазначена граматична форма в окремих контекстах стає допоміжним засобом підсилення негативних переживань мовця:

(18) *"Maybe your assessment was right. Maybe he's just missing me more than he thought he would. I'm not going to go away on any more so-called "glamorous" weekends. I don't want to do anything that's going to mess up my kid."* [7, с. 257]

Ключову роль у даному прикладі відіграє ситуація спілкування, оскільки висловлення належить матері, яка насправді лише один раз дозволила собі залишити сина на всі вихідні та відпочити, але навмисне перебільшення фактичної кількості укендів демонструє докори сумління та вказує на самоприниження жінки. Негативна оцінка в наведеному уривку підсилюється атрибутом *so-called "glamorous"*, що набуває негативного відтінку у зазначеному контексті.

Як свідчить ілюстративний матеріал, продуктивним морфологічним засобом імпліцитного вираження негативної оцінки є також **транспозиція** граматичної **категорії часу**. При прямому вживанні форми часу контекст конкретизує й уточнює її часові значення, тобто значення часової форми узгоджується з контекстом. При переносному використанні (транспозиції) часів відбувається розходження між часовим значенням дієслівної форми й темпоральністю контексту. При цьому граматичне значення часової форми зберігається, однак унаслідок зіткнення з темпоральним значенням контексту, що йому суперечить, воно стає переносним, метафоризується. І контекст, і часова форма співвідносять дію в часі з дійсністю, однак при переносних уживаннях одне з часових відношень (те, що передається контекстом) є реальним, а інше (позначене дієслівною формою) — образним, метафоризованим [6, с. 12]. У англomовному діалогічному мовленні зустрічаємо випадки транспонованого вживання форм теперішнього та майбутнього часів, напр.:

(19) *"Ethan can't set a boundary to save his life. He'll set a curfew and then not enforce it. Take away things then give them back if she makes enough of a fuss."* [8, с. 34]

Дане висловлення належить жінці, яка демонструє негативне відношення щодо поведінки чоловіка у вихованні доньки. Із загального контексту відомо, що дочка-підліток майстерно маніпулює почуттями батька, якому не вистачає послідовності та жорсткості у ставленні до останньої. Вживання саме майбутнього часу при описі минулих подій імпліцитно вказує на обуреність та засудження адресантом дій третьої особи та передає негативне передчуття повторюваності дій в майбутньому. Транспоноване вживання теперішнього часу також є частотним у спілкуванні:

(20) *"I talked to her about it."*

"Oh, for God's sake, you talked to her about it? She comes in at half past four in the morning, stoned, when her curfew is midnight, wakes her younger sister up, tells me she wishes I were dead, and all you can do is talk to her about it?"" [8, с. 25]

(21) *"How did it go?"*

"Don't ask. It took so much effort. I spent hours talking her out of those relationships and there she sits and tells me in all possible details about meeting him again in the pub, and how handsome he is, and how he's changed." [9, с. 163]

Наведені приклади засвідчують особливу експресивність й емоційність мовленнєвих актів, що ґрунтуються на негативній оцінці мовцями певних фактів, які мали місце у минулому та викликають у комунікантів надзвичайне незадоволення та обурення у момент мовлення. За твердженням О. В. Халіман, при транспозиції в процесі взаємодії смислів виникають граматичні ігри – одиниці, що формуються на основі цілеспрямованих порушень граматичних норм, обмежень для досягнення комунікативно-прагматичних цілей. В основі породження граматичних ігор – мисленнєві механізми, використання яких передбачає знання системи відповідних правил, що їх можна цілеспрямовано

порушувати. Механізми граматичних переосмислень створює граматична метафора, що виникає внаслідок перенесення граматичної форми з одного виду зв'язків на інший [6, с. 13].

Навмисне заміщення форм минулого часу формами теперішнього та майбутнього зумовлює виникнення контрасту між семами основного значення перенесеної форми й значенням контексту, що і створює прагматичний ефект. Таким чином, цілеспрямоване транспоноване вживання форм теперішнього та майбутнього часів уможливорює імпліцитне вираження негативної оцінки як вторинної функції граматичного значення часу.

Висновок Отже, імпліцитна форма вираження негативної оцінки передбачає формальну невираженість у семантиці мовних знаків негативного оцінного компонента, проте у лексико-граматичному арсеналі мовця є достатньо засобів для насичення мовлення негативно-оцінним спрямуванням. Акцентуалізуючись та нарощуючи свій смисловий об'єм та функціональну навантаженість, означений артикль та вказівні займенники виявляють свою потенційну здатність бути носіями додаткової інформації, зокрема виражати негативне ставлення адресанта. Цілеспрямоване вживання мовцями транспонованих форм граматичної форми множини та категорії часу слугує катализатором з'яви оцінки як вторинної функції граматичних одиниць із прагматичним зарядом вираження обурення та роздратування.

Література

1. Безугла Л. Р. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: колективна монографія / Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець, А. П. Мартинюк та ін.; Під заг. ред. Шевченко І. С. – Х. : Константа, 2005. – 356 с.
2. Гончарова Н. В. Аксиологічна структура англomовного діалогічного дискурсу (на матеріалі художньої прози) [рукопис]: дис..канд. філол. наук: 10.02.04 / Гончарова Наталія Віталіївна. – Київ, 2002. – 182 с.
3. Крисанова Т. А. Висловлювання з негативною оцінкою адресата в сучасній англійській мові (комунікативно-прагматичний аспект) : автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови" / Крисанова Т. А. – Київ, 1999. – 20 с
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
5. Назаренко І.О. Транспозиція граматичних форм іменних частин мови: функціонально-семантичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» [Текст] / І. О. Назаренко. – Запоріжжя, 2009. – 21 с.
6. Халіман О. В. Морфологічні засоби вираження категорії оцінки в сучасній українській мові: рід і число : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Халіман. – Х., 2010. – 20 с.
7. Carol Matthews All you need is love – Headline publishing group, London, 2008. – 404 p
8. Jane Green The patchwork marriage – Penguin books, London, 2012. – 392 p.
9. Mary Higgins Clark The Cinderella murder – Simon & Schuster UK Ltd, 2014 – 304 p.
10. Nicholas Sparks The Last Song – Sphere, London, 2010. – 390 p.
11. Penny Vincenzi Forbidden places – Headline review, London, 2006. – 625 p.
12. The family [TV film series]: Season 1, Episode 1 – 42 min
13. Sherlock [TV film series]: Season 3, Episode 1. – 72 min.

References

1. Bezugla L R Discourse as cognitive-communicative phenomenon: collective monograph / L R Bezugla, E A Bondarenko, P.M. Donets, A P Martyniuk, etc .; Under the gen. ed. by Shevchenko I. . – Kh: Konstanta, 2005. – 356 p.
2. Goncharova N. V. Axiological structure of English dialogical discourse (based on fiction) [manuscript]: thesis: 10.02.04 / Natalia Goncharova - Kyiv, 2002. - 182 p.
3. Krysanova T. A. Statements with a negative assessment of the recipient in modern English (communicative-pragmatic aspect): Abstract thesis 10.02.04 "Germanic languages" / Krysanova T. A. - Kyiv, 1999. - 20 p
4. Kukharenko V. A Text interpretation / Kukharenko V. A. - Vinnitsa: Nova Knyga, 2004. - 272 p.
5. Nazarenko, I. A. Transposition of grammatical forms of nominal parts of speech: functional-semantic aspect: thesis 10.02.01. "Ukrainian language" [Text] / I. O Nazarenko. - Zaporizhzhia, 2009. - 21 p.
6. Khaliman A. V. Morphological means of value expression in modern Ukrainian language: gender and number: thesis. 10.02.01 "Ukrainian language" / OV Khaliman. - H., 2010. - 20 p.

Abstract. The article under consideration deals with the phenomenon of implicit negative evaluation and lexical and grammatical tools that mark its expression in the course of communication. Analyzed examples show the role of the definite articles, demonstrative pronouns and transposed use of grammatical categories of plurals and time which imply anger, contempt, anger, dissatisfaction etc.

Keywords: evaluation, implicit negative evaluation, definite article, demonstrative pronoun, hyperbolic plurals.

Аннотация. Статья посвящена явлению имплицитной негативной оценки и лексико-грамматическим средствам, которые маркируют ее выражение. На иллюстративном материале проанализирована роль определенного артикля, указательных местоимений и транспонированного употребления грамматической формы множественного числа и категории времени в высказываниях, с помощью которых коммуниканты имплицитно выражают гнев, презрение, раздражение, недовольство и т. д.

Ключевые слова: оценка, имплицитная негативная оценка, определенный артикль, указательное местоимение, гиперболическое множество.